

Andrzej Gruszecki

Ochrona i konserwacja obiektów inżynierii i architektury związanych z historią wojskowości

Ochrona Zabytków 31/2 (121), 126-128

1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

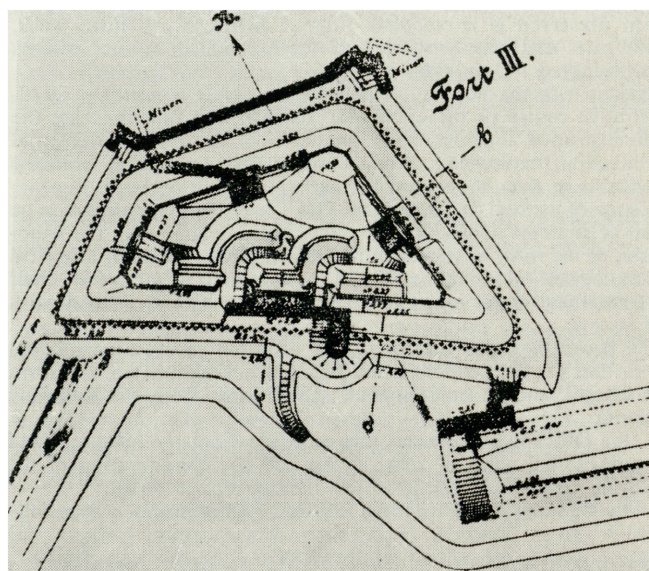
KOMUNIKATY, DYSKUSJE

ANDRZEJ GRUSZECKI

OCHRONA I KONSERWACJA OBIEKTÓW INŻYNIERII I ARCHITEKTURY ZWIĄZANYCH Z HISTORIĄ WOJSKOWOŚCI

„Ochrona Zabytków” niejednokrotnie podejmowała ważki temat fortyfikacji nowożytnych¹. Kontynuacją tej tematyki jest niniejszy komunikat o działalności Komisji do Spraw Ochrony i Konserwacji Obiektów Inżynierii i Architektury związanych z Historią Wojskowości, powołanej w dn. 24.IX.1976 r. przez Generalnego Konserwatora Zabytków w porozumieniu z Głównym Zarządem Politycznym Wojska Polskiego. Od marca 1977 r. Komisja działa jako Sekcja Rady Programowej do Spraw Ochrony Dóbr Kultury przy Ministrze Kultury i Sztuki². W skład Komisji z ramienia Ministerstwa Kultury i Sztuki wchodzi: Generalny Konserwator Zabytków — dr Bohdan Rymaszewski, dyrektor Ośrodka Dokumentacji Zabytków — prof. dr hab. Wojciech Kalinowski, mgr Marian Paździor (sekretarz Komisji z ramienia MKiS) oraz rzeczoznawcy MKiS reprezentujący zarazem odpowiednie instytuty czterech politechnik: doc. dr Janusz Bogdanowski z Politechniki Krakowskiej, doc. dr Andrzej Gruszecki z Politechniki Warszawskiej (przewodniczący Komisji), prof. dr hab. Jerzy Rozpędowski z Politechniki Wrocławskiej i prof. dr hab. Jerzy Stankiewicz z Politechniki Gdańskiej. Członkami Komisji z ramienia Ministerstwa Obrony Narodowej są: z Głównego Zarządu Politycznego — ppłk Jan Mika, ze Sztabu Generalnego — płk dr Jerzy Miszański, z Szefostwa Służby Zakwaterowania i Budownictwa Głównego Kwatermistrzostwa Wojska Polskiego — płk mgr inż. Witalis Szerszeń, Naczelny Architekt WP — płk mgr inż. arch. Henryk Sarna oraz mgr inż. arch. Stefan Pągowski (sekretarz Komisji z ramienia MON) i z Wojskowego Instytutu Historycznego — płk mgr Tadeusz Rawski (rzeczoznawca w sprawach fortyfikacji z lat 1918—1945). Powołanie Komisji miało na celu polepszenie niełatwej sytuacji w dziedzinie ochrony fortyfikacji nowożytnych.

W Polsce, w wyniku burzliwych dziejów naszego kraju, przetrwało wiele zespołów różnorodnych fortyfikacji, od reliktywów z czasów konfederacji barskiej, powstania kościuszkowskiego, powstania listopadowego, aż do najnowszych umocnień z lat trzydziestych XX w. Zachował się zespół twierdz napoleońskich oraz reprezentujące wysoki poziom ówczesnej inżynierii wojskowej i archi-

1. Łomża, plan dawnego fortu III fortyfikacji przyczółka mostowego z lat 1902—1914

1. Łomża, lay-out of former fort III of the fortification of bridge abutment, 1902—1914

tektury potężne systemy obronne pruskie (później niemieckie), austriackie i rosyjskie, wzniesione przez trzy ówczesne mocarstwa przygotowujące się do zbrojnej rozprawy, i wreszcie najnowsze zespoły umocnień radzieckich i niemieckich z czasów drugiej wojny światowej. Polska znalazła się zatem w wyjątkowej sytuacji, stała się swoistym skansenem fortyfikacji o unikalnej wartości, przerstającej skalę narodową.

Fortyfikacje te w niedostatecznym stopniu objęte są ochroną konserwatorską. Ze względu na niezbyt długą historię oraz w wielu wypadkach związane z zaborcami i nawet skierowanie przeciwko Polakom, nie cieszą się one jeszcze uznaniem szerszego ogółu społeczeństwa, niestety nieraz i konserwatorów. Użytkownikami wielu

¹ Minęło już ponad dwadzieścia lat od opublikowania ciągle jeszcze, niestety, aktualnego artykułu: A. Gruszecki, *O uznanie prawa zabytku dla fortyfikacji nowożytnej*, „Ochrona Zabytków”, nr 1—2, 1956

² Kontynuuje ona przerwana pracę działającej przez rok Komisji do Spraw Fortyfikacji Nowożytnych, powołanej w marcu 1967 r. przez dyrektora Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków z udziałem

przedstawicieli Ministerstwa Obrony Narodowej, w wyniku starań prof. dra hab. Jana Zachwatowicza przy współudziale autora niniejszego komunikatu.

W komunikacie przedstawiono działalność Komisji w latach 1976—1977; od 1978 r. MKiS reprezentują: Generalny Konserwator Zabytków prof. dr hab. W. Zin i dyrektor ZMiOZ ds. Ochrony Zabytków mgr inż. arch. J. Cydzik.

tych obiektów jest wojsko, i w tych nie obserwuje się takiego procesu zniszczenia, jak w obiektach będących w użytkowaniu instytucji cywilnych, które je przebudowują i rozbierają na ogół bez żadnych uzgodnień. W niewielkim zakresie prowadzone są też badania fortyfikacji, całe zaś ich zespoły, szczególnie fortyfikacji najnowszych, nie objęte są nimi w ogóle.

Działalność konserwatorską utrudnia skala tych założeń obronnych. Dla przykładu: budynek koszarowy twierdzy Modlin z roku 1864 — to ponoć najdłuższy budynek w Europie, liczy prawie 3 km długości. Obwód zewnętrznego pierścienia fortów tej twierdzy wynosi 50 km, zaś jej dzieła obronne, których zachowało się ponad 60, są większe od średniowiecznych zamków. A jest to tylko jedna twierdza z wielu, jakie u nas zachowały się.

W ostatnich latach zagrożenie znacznie wzrosło, bowiem zabudowa miast dotarła do wieńców otaczających je fortów i te, rozbierane, giną bezpowrotnie nie zinwentaryzo-

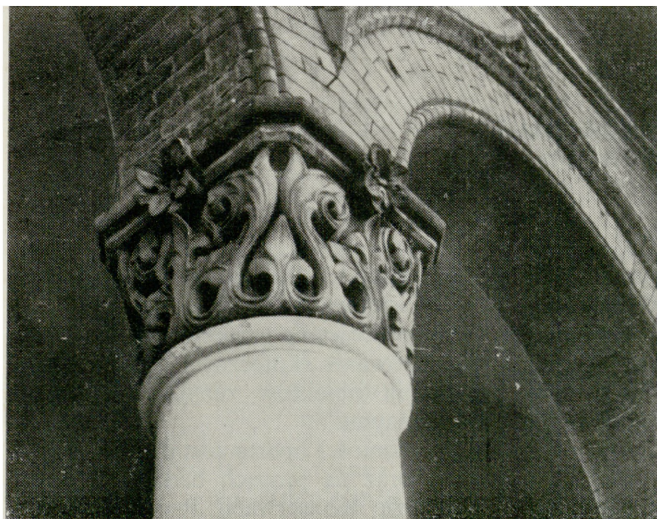
wane i nie opracowane. Giną relikty dorobku inżynierskiego kilku państw, źródła ważnych i dla Polski wydarzeń — kilku powstań i dwóch wojen światowych.

Istnieje pilna potrzeba uświadomienia społeczeństwu, władzom terenowym i użytkownikom wartości tych fortyfikacji, i to nie tylko wartości naukowych i historycznych, ale również — ekonomicznych i turystycznych. W najbliższych latach powinny być przeprowadzone akcje inwentaryzacyjne, kwerendy archiwalne i badania terenowe, niezbędne do wykonania opracowań syntetycznych, które pozwolą na koncentrację sił i środków na najcenniejszych zespołach, przy objęciu ochroną szerokich zasobów obiektów fortyfikacyjnych.

Komisja w ciągu roku swej działalności opracowała w uzgodnieniu ze Sztabem Generalnym wzór karty ewidencyjnej (z instrukcją) dla zabytkowych obiektów inżynierii i architektury związanych z historią wojskowości; ewidencja taka niezbędna jest dla rozeznania zasobów.

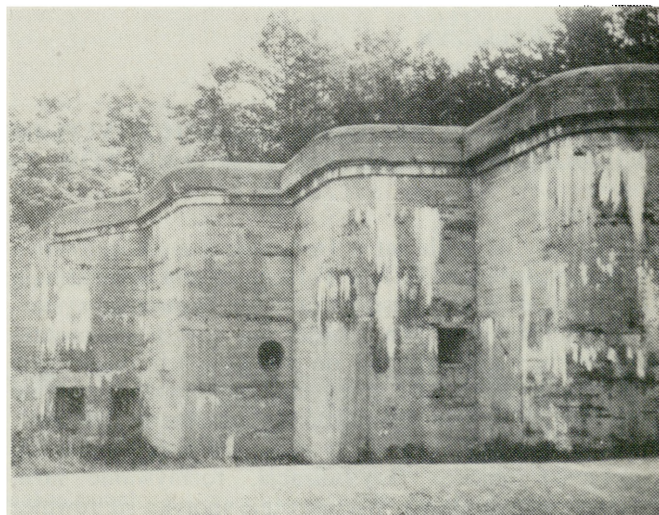
2. Świnoujście, opuszczone koszary sztyjowe pruskiego fortu

2. Świnoujście, lowered neck-shaped caserns of the Prussian fort

3. Dęblin, twierdza — neoromańska kamienna głowica w podcieniu Bramy Lubelskiej (fot. A. Gruszecki)

3. Dęblin, fortress Neo-Romanesque capital in the arcade of Lublin Gate

4. Modlin, tradytor opuszczonego fortu V, gruntownie przebudowanego w latach 1912—1914

4. Modlin, traditor of the lowered fort V, completely reconstructed in 1912—1914

5. Modlin, wieżyczka pancerna opuszczonego fortu VII, gruntownie przebudowanego w latach 1912—1914

5. Modlin, armoured turret of the lowered fort VII, completely reconstructed in 1912—1914

Do problemu międzyresortowego III. 5: *Pomniki kultury źródłem świadomości narodu* wprowadzony został temat: *Rozpoznanie i metody ochrony architektury i obiektów inżynierskich związanych z historią wojskowości*; przeznaczono również odpowiednie fundusze na realizację tych badań. Spowodowano wystąpienie ministra kul-

tury i sztuki do ministra nauki, szkolnictwa wyższego i techniki o zwiększenie limitu honorariów dla czterech politechnik w celu poszerzenia możliwości badań fortyfikacji nowożytnych. Komisja stymuluje kwerendy archiwalne nie tylko zasobów krajowych, ale również w archiwach obcych, szczególnie w Berlinie, Wiedniu i Moskwie. Przedyskutowano problem powołania w Ministerstwie Obrony Narodowej konserwatora zabytków. Przygotowuje się przegląd stanu ochrony zabytków fortyfikacji w poszczególnych województwach. Wywołane przez Komisję zainteresowanie wojska tą problematyką doprowadziło do zorganizowania w czerwcu 1977 r. modlińskiej sesji popularnonaukowej³.

Wiele problemów czeka jeszcze na rozwiązanie i dlatego zwracamy się szczególnie do wojewódzkich konserwatorów zabytków, z prośbą o współpracę, o wyculenie na te sprawy, deklarując zarazem pomoc Komisji w rozwiązywaniu trudniejszych zagadnień. Istotne jest, aby tam, gdzie pozwala na to stan rozeznania, były wydawane orzeczenia konserwatorskie na poszczególne obiekty, a nie tylko ogólnie na całe założenia.

doc. dr Andrzej Gruszecki
Instytut Podstaw Rozwoju Architektury
Politechnika Warszawska

³ Na temat sesji informacja zamieszczona w „Ochronie Zabytków” nr 1, 1978, s. 81.

PROTECTION AND CONSERVATION OF THE MONUMENTS OF MILITARY ENGINEERING AND ARCHITECTURE

In Poland there are to be found, apart from numerous monuments of Polish fortifications, also some interesting instances of foreign defence systems. These include Prussian fortifications of the 18th century, the Napoleonic ones of the early 19th, Russian, German and Austrian of the late 19th and early 20th century and the Soviet and German defences dating from the Second World War. They represent, not infrequently, high standards of engineering and architecture, their value exceeding the national scale of significance. The Conservator General of Historical Monuments appointed, in September 1976, a Committee on the Problems of Protection

and Conservation of the Monuments of Military Engineering and Architecture. The members of the Committee are representatives of the Ministry of Culture and Art, Ministry of National Defence and experts in the fields concerned. The aim of the Committee is setting this complex question in order, due to initiation of large-scale surveys in various spheres, archival research and field work indispensable to synthetic studies which will provide for concentration of means and efforts on preservation of the most valuable of those monuments and protection of the remaining ones.

ALICJA STRZELCZYK

ZASTOSOWANIE ŚRODKÓW CHEMICZNYCH DO ZWALCZANIA BIOLOGICZNYCH SZKODNIKÓW OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH

Prowadzone od wielu lat w Instytucie Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa UMK w Toruniu zajęcia upoważniają do stwierdzenia, że konserwatorzy nie dysponują wystarczającym zasobem wiadomości na temat stosowania fungicydów i insektycydów do zwalczania biologicznych szkodników zabytków. A przecież nieprawidłowe użycie tych środków może prowadzić do zniszczenia ich zdolności biobójczych, a niekiedy nawet do uszkodzenia lub oszpeceń obiektu (krystalizacja, rozmywanie farb, przebarwienie tynków). Wielokrotnie spotyka się również sytuacje, kiedy używane są tylko te środki, które są akurat dostępne w handlu lub w pracowni. Zwykle są to substancje skuteczne w niektórych wypadkach zagrzybienia, ale nie nadające się do zastosowania w innych.

Podstawowymi cechami chemicznych środków biobójczych powinny być związki, które nie niszczą zabytku dezynfekują go i zabezpieczają na przyszłość.

Przedstawione dalej opracowanie w ujęciu tabelarycznym ma na celu rozpropagowanie skutecznych metod dezynfekcji i zabezpieczania obiektów zabytkowych przed szkodnikami biologicznymi.

Zawarte w tabeli wiadomości oparte zostały na licznych pozycjach literatury oraz na pracach badawczych prowadzonych w Zakładzie Konserwacji Papieru i Skóry Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa UMK w Toruniu.

Zamieszczone wskazówki mogą służyć konserwatorom bez obawy zniszczenia obiektu zabytkowego.